

Stanisław Mędak

SŁOWNIK
ODMIANY
RZECZOWNIKÓW
POLSKICH

universitas

S Ł O W N I K J Ę Z Y K A P O L S K I E G O

SŁOWNIK
ODMIANY
RZECZOWNIKÓW
POLSKICH

JĘZYK POLSKI DLA CUDZOZIEMCÓW

SERIA POD REDAKCJĄ
WŁADYSŁAWA MIODUNKI

KATEDRA JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO
UNIwersytetu Jagiellońskiego

Stanisław Mędak

SŁOWNIK
ODMIANY
RZECZOWNIKÓW
POLSKICH

Kraków

© Copyright by Stanisław Mędak and Towarzystwo Autorów
i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2011

ISBN 97883-242-1923-0
TAWPN UNIVERSITAS

Opracowanie redakcyjne
Wanda Lohman

Tłumaczenie na język angielski
Andrzej Kurtyka

Projekt okładki i stron tytułowych
Sepielak

www.universitas.com.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
Wstęp	9
Bibliografia	23

Część I

PARADYGMATY

Klasa 100: rzeczowniki rodzaju żeńskiego; paradygmaty od 100 do 199.4	41
Klasa 200–300: rzeczowniki rodzaju męskoosobowego; paradygmaty od 200 do 323	59
Klasa 400: rzeczowniki rodzaju męskożywotnego; paradygmaty od 400 do 459	83
Klasa 500–600: rzeczowniki rodzaju męskonieżywotnego; paradygmaty od 500 do 610	93
Klasa 700: rzeczowniki rodzaju nijakiego; paradygmaty od 700 do 775	113
Klasa 800: pluralia tantum (rzeczowniki bez form liczby pojedynczej); paradygmaty od 800 do 837	126

Część II

INDEKS RZECZOWNIKÓW	135
Objaśnienia skrótów i znaków	135

Część III

INDEKS <i>a tergo</i> paradygmatów rzeczownikowych według klas	305
--	-----

TABLE OF CONTENTS

Preface _____	8
Introduction _____	24
Bibliography _____	37

Part I

NOUN DECLENSION PARADIGMS

Class 100: feminine nouns – paradigms 100–199.4 _____	41
Class 200–300: masculine-personal nouns – paradigms 200–323 _____	59
Class 400: masculine-animate nouns – paradigms 400–459 _____	83
Class 500–600: masculine-inanimate nouns – paradigms 500–610 _____	93
Class 700: neuter nouns – paradigms 700–775 _____	113
Class 800: pluralia tantum (nouns without singular forms) – paradigms 800–837 _____	126

Part II

NOUN INDEX _____	138
List of abbreviations and explanatory signs _____	138

Part III

INDEX <i>a tergo</i> of declension paradigms according to noun classes _____	305
--	-----

PRZEDMOWA

Słownik ten został przygotowany jako pomoc dydaktyczna dla nauczycieli języka polskiego jako obcego oraz obcokrajowców uczących się tego języka*.

Zawiera on krótki opis systemu odmiany rzeczowników polskich oparty na najnowszych doświadczeniach językoznawstwa stosowanego.

Ze względu na różnorodność form fleksyjnych rzeczownika, jego nieregularność i pojawianie się w odmienianych leksemach szeregów alternacyjnych, rzeczownik polski może przysporzyć wiele kłopotów uczącym się tego języka.

Dlatego też, w prezentowanej pracy starano się znaleźć takie rozwiązania, aby potencjalny użytkownik odniósł wrażenie, iż deklinacja rzeczowników stanowi pewien uporządkowany układ elementów, pomiędzy którymi zachodzą określone relacje.

Wychodząc z założenia, iż prawie każdy rzeczownik zmienia swą formę ze względu na przypadek (7 przypadków), liczbę (liczba pojedyncza i singularia tantum, liczba mnoga i pluralia tantum), a ponadto charakteryzuje się opozycją rodzajową (rodzaj żeński i nijaki oraz męskoosobowy, męskożywotny i męskonieżywotny), zdecydowano się na ułożenie całego korpusu słownika według wcześniej określonych kryteriów praktycznych.

Wzory odmiany dla każdego z 5 rodzajów gramatycznych zawarte w części I słownika (zgrupowane w 6 klasach: 100, 200–300, 400, 500–600, 700 oraz 800) wraz z obszernym indeksem obejmującym 20 000 rzeczowników opatrzonych odsyłaczami numerycznymi, liczne przypomnienia, noty oraz komentarze gramatyczne powinny ułatwić potencjalnemu użytkownikowi znalezienie właściwej formy poszukiwanego leksemu.

Prezentowany słownik jest pierwszą tego rodzaju publikacją w Polsce.

Miejmy nadzieję, że przyczyni się on – przynajmniej w pewnej mierze – do zlikwidowania ogólnie przyjętego stereotypu o fleksji rzeczowników polskich jako nadmiernie przepełnionej wyjątkami.

* Pierwsze wydanie słownika zatytułowanego *Dictionnaire de la déclinaison des substantifs polonais* ukazało się w Wydawnictwie PUM Uniwersytetu II w Tuluzie w 2001 roku, dzięki życzliwości jego dyrektora, Pana Profesora Wilfrida Rotgé.

PREFACE

This dictionary has been compiled as a resource for teachers of Polish as a foreign language and foreigners learning Polish*.

It contains a brief description of the declension system of Polish nouns, based on recent developments in applied linguistics.

The Polish noun can cause many problems to learners of Polish due to a variety of inflectional forms, irregularity, and paradigmatic alternations in inflected lexemes.

For this reason, in this book an attempt has been made to present grammar problems in such a way as to enable the potential user to see that the declension of nouns constitutes an ordered system of elements between which certain relations take place.

The arrangement of the entire lexical corpus according to the pre-defined practical criteria stems from the assumption that almost every noun changes its form regarding the case (seven cases) and number (singular and *singularia tantum*, plural and *pluralia tantum*), and is characterized by gender oppositions (feminine, neuter, and masculine personal, masculine animate and masculine inanimate).

Declension patterns for each of the five grammatical genders in Part I of the dictionary (grouped in six classes: 100, 200–300, 400, 500–600, 700, and 800), along with the extensive index of 20, 000 nouns with reference numbers, numerous reminders, notes and grammatical commentary all should enable the potential user to find the proper form of a lexeme he/she is looking for.

This dictionary is the first publication of this kind in Poland.

Hopefully, it will – to some extent at least – contribute to abolishing the common opinion about the excessive number of exceptions in the declension of Polish nouns.

* This dictionary was first published in 2001 as *Dictionnaire de la déclinaison des substantifs polonais* by the PUM publishing house of University II in Toulouse, largely thanks to the kindness of its director, Professor Wilfrid Rotgé.

I. DLACZEGO SŁOWNIK ODMIANY RZECZOWNIKÓW?

Po bardziej wnikliwym przyjrzeniu się właściwościom morfologicznym rzeczowników (kategoria rodzaju gramatycznego, liczba, przypadek)¹ oraz analizie opracowań (słowników, podręczników szkolnych, podręczników do nauki języka polskiego jako obcego, gramatyk języka polskiego i in.) z tego zakresu, funkcjonujących na rynku polskim okazuje się, że przyjęto w nich za podstawę fleksyjnej kwalifikacji leksemów rzeczownikowych różnorodne kryteria formalne.

Pozorna prostota odmiany rzeczownika (w porównaniu z odmianą czasownika) rodzi wiele niejasności, co w konsekwencji prowadzi do tego, iż przeciętny użytkownik (uczeń bądź student), poszukujący właściwej odmiany danego wyrazu, musi odwoływać się do kilku źródeł.

W wielu publikacjach, w których podaje się odmianę rzeczowników, zauważyć można różne systemy zapisywania form deklinacyjnych rzeczownika².

W najpopularniejszym obecnie *Słowniku języka polskiego* pod red. M. Szymczaka (SJPSz), który jest słownikiem objaśniającym, przy każdym rzeczowniku podaje się jego

¹ Piszą o tym autorzy *Gramatyki współczesnego języka polskiego* pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, cz. I. *Morfologia*, PWN, Warszawa 1984, s. 221:

„Podstawowym morfologicznym wykładnikiem rodzaju gramatycznego rzeczowników są charakterystyczne dla poszczególnych klas rodzajowych synkretyzmy form fleksyjnych w zakresie kategorii przypadku (...). Końcówki fleksyjne przybierane przez poszczególne leksemy rzeczownikowe rzadko niosą jednoznaczną informację o rodzaju gramatycznym danego rzeczownika (...). Istnieje niewielka liczba rzeczowników o zmiennym rodzaju gramatycznym – żeńskim lub męskożywotnym; są to rzeczowniki zakończone na *-a* (zwykle ekspresywne), semantycznie osobowe, tzn. oznaczające istoty ludzkie. Rodzaj gramatyczny takich rzeczowników jest zdeterminowany przez kontekst pozajęzykowy – mianowicie przez płeć osoby, do której się dany rzeczownik odnosi w konkretnym wypowiedzeniu (por. *ta biedna sierota Marysia – ten biedny sierota Janek*). Użycie rzeczownika typu *sierota* jako rzeczownika żeńskiego jest również możliwe w odniesieniu do mężczyzny, rzeczownik taki nabiera wówczas wyraźnie ekspresywnego charakteru (*ta biedna sierota Jasio*)”.

² Do opracowania koncepcji niniejszego słownika wykorzystano różne źródła, z których najbardziej pomocnymi okazały się: *Słownik języka polskiego* pod red. M. Szymczaka, t. I–III, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, wyd. VIII (skrót SJPSz), *Nowy słownik ortograficzny* PWN pod red. E. Polańskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996 (skrót NSO), *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, oprac. zbiorowe, Spółka Wydawniczo-Księgarska, Warszawa 1993 (skrót MSOWT), *Słownik współczesnego języka polskiego* pod red. B. Dunaję, Wydawnictwo Wilga, Warszawa 1996 (skrót SWJPD) oraz *Słownik poprawnej polszczyzny* PWN pod red. W. Doroszewskiego i H. Kurkowskiej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1973. Odwoływano się również do słowników ortoepicznych, które pomogły rozstrzygnąć rozmaite wątpliwości z zakresu fleksji rzeczownika. Analiza rozdziału *Rzeczownik* zawartego w *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologia*, op. cit., miała istotny wpływ na koncepcję wyodrębnienia klas paradygmatów fleksyjnych i wybór wyrazów, ilustrujących poszczególne modele odmiany.

rodzaj gramatyczny (męski, żeński i nijaki, plurale tantum), przynależność do grupy deklinacyjnej, formy nieregularne, z zaznaczeniem zachodzących w jego temacie alternacji oraz nazwę przypadku. W największym z dotychczasowych w Polsce słowników ortograficznych, tj. w *Nowym słowniku ortograficznym PWN* (NSO), autorzy zaznaczają końcówki dwóch, trzech lub czterech przypadków (najczęściej jednak końcówki biernika liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego) bez podania ich nazwy. W jedynym polskim słowniku fleksyjnym³, zatytułowanym *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych* (MSOWT), przy każdym hasle wskazuje się na rodzaj gramatyczny rzeczownika (męskoosobowy, męskonieżywotny, męskożywotny, żeński, nijaki, plurale tantum). Podaje się również numer odsyłający do właściwego paradygmatu, a po dwukropku informacje szczegółowe: ewentualny temat oboczny do tematu mianownika liczby pojedynczej oraz swoiste dla wyrazu formy (nieregularne lub oboczne, formy wyróżniające odmianę danego wyrazu na tle odmian podobnych). Z trzech tutaj wymienionych publikacji *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych* jest słownikiem najmniejszym, bowiem zawiera około 9500 wyrazów hasłowych.

Dla przykładu porównajmy schematy kilku haseł rzeczownikowych: *makrela*, *mężczyzna*, *dolar*, *tapczan* w trzech powyżej cytowanych słownikach:

SJPSz	<i>makrela</i>	ż. I, DCMs. <i>~li</i> ; lm. D. <i>~li a. ~el</i>
	<i>mężczyzna</i>	m. odm. jak ż. IV, CMs. <i>~yźnie</i> ; lm M. <i>~yźni</i> , BD. <i>~yzn</i>
	<i>dolar</i>	m IV, DB. -a, Ms. <i>~arze</i> ; lm M. -y
	<i>tapczan</i>	m IV, D. -u, Ms. <i>~nie</i> ; lm M. -y
NSO	<i>makrela</i>	-li, -lę
	<i>mężczyzna</i>	-yź-nie, -yźnę; -yź-ni, -yźn
	<i>dolar</i>	-ra, -rze, -ry, -rów
	<i>tapczan</i>	-nu a. -na, -nie, -nów
MSOWT	<i>makrela</i>	rzecz. ż. 2b/2a; D. lm. <i>makreli / makrel</i>
	<i>mężczyzna</i>	brak hasła
	<i>dolar</i>	rzecz. m-nieź. 20b: D. lp. dolara, B. lp. dolar / dolara
	<i>tapczan</i>	rzecz. m-nieź. 20a/20b: D. lp. tapczanu / tapczana

Dwie pierwsze z wymienionych publikacji mogą stanowić źródło poszukiwanych informacji z zakresu fleksji dla użytkownika polskiego, który – jak łatwo się domyślić – powinien posiadać w miarę ukształtowaną wiedzę na temat języka ojczystego. W przypadku użytkownika obcojęzycznego, a zwłaszcza uczącego się języka polskiego jako obcego ani pierwsza, ani druga publikacja nie mogą spełnić oczekiwań, a tym bardziej wyjaśnić jego wątpliwości. Skąd taki wniosek?

Otóż, dla uczących się języka polskiego jako obcego bardzo ważne jest precyzyjne

³ W roku 2001 Wydawnictwo Bertelsmann Media opublikowało *Wielki słownik ortograficzny-fleksyjny*, w którym uwzględniono odmianę zawartych w nim leksemów.

określenie rodzaju gramatycznego rzeczowników, określanych ogólnie jako rzeczowniki rodzaju męskiego.

W większości słowników języka polskiego nie odróżnia się rzeczowników męskoosobowych (np. *nauczyciel*) od męskonieżywotnych (np. *dziennik*) i męskożywotnych (np. *kanarek*), chociaż o rozkładzie końcówek decyduje opozycja żywotności–nieżywotności oraz tzw. męskości (rzeczowniki reprezentujące klasę nazw mężczyzn). A przecież tego rodzaju podział jest stosowany zarówno w opisach gramatycznych, jak w podręcznikach do nauczania języka polskiego i dydaktyce szkolnej!⁴

Ten zarzut nie dotyczy *Małego słownika odmiany wyrazów trudnych*, w którym wszystkie zawarte w nim rzeczowniki opatrzone następującymi kwalifikatorami: mos. – rodzaj męskoosobowy, niemos. – rodzaj niemęskoosobowy, m-os. – męski osobowy, m-żyw. – męski żywotny, m-nieź. – męski nieżywotny.

Wątpliwości jednak mogą budzić rozwiązania, zastosowane w części pierwszej tego słownika, zawierające wzory odmian.

Wzór odmiany definiuje się tutaj jako „zbiór form jednego lub dwu (czasem trzech) konkretnych wyrazów”, które autorzy słownika wybrali jako przedstawicieli grupy wyrazów odmieniających się tak samo⁵.

Oto jeden z przykładów, który dotyczy hasła *makrela*, oznakowanego symbolem cyfrowo-literowym 2b/2a. Symbol ten odsyła do czterech wzorów odmiany rzeczowników miękkotematowych: *rzeźnia / obroża* (2b) oraz *łania / praca* (2a). Ze względu na wymiany morfonologiczne w tematach i końcówki -i/-y w D. i C. lp. oraz D. lm. (*łani – pracy; rzeźni – obroży*) odsyłanie do kilku wzorów odmiany stwarza pozory czysto formalnego zabiegu.

Użytkownik tego typu słowników zostaje zmuszony do indywidualnego dokonania wyboru końcówek w oparciu o tzw. **intuicję językową**. Paradygmat jako **wzór form deklinacyjnych** lub **koniugacyjnych**, zgodnie z jego definicją, jest wyłącznie modelem do odtwarzania, a nie wykładnią klasyfikacji stosowanych w opisach gramatycznych.

Kolejnym zarzutem wobec słowników ogólnych jest to, iż nie zawsze wskazują na zbieżność (synkretyzm) form biernika i dopełniacza liczby pojedynczej rzeczowników typu: *dolar, rubel, kotlet* i in. Informacje tego typu odnaleźć można w słownikach poprawnościowych, w których wskazuje się na ową zbieżność z zaznaczeniem, która z dwóch form biernika liczby pojedynczej jest oparta na normie wzorcowej lub potocznej [np. **kotlet** – B. lp. *kotlet / kotleta*: *Zjadłem olbrzymi kotlet* (norma wzorcowa) lub *Zjadłem olbrzymiego kotleta* (język potoczny)]⁶.

Z logicznego punktu widzenia rzeczowniki te powinny znaleźć się w klasie rzeczowników męskonieżywotnych, bowiem oznaczają one przedmioty nieożywione.

Rzeczowniki rodzaju męskonieżywotnego w mianowniku i bierniku liczby pojedynczej mają końcówkę $\emptyset$. Synkretyzm tych dwóch form z gramatycznego punktu widzenia stanowi o ich odrębności w stosunku do rzeczowników typu *walc, grzyb, dolar*,

⁴ Ze słowników ogólnych podział na 5 rodzajów jako pierwszy wprowadza SWJPD, ustalając go wyłącznie na podstawie kryterium formalnego (B. lp. = D. dla rodzaju męskożywotnego, B. lp. = M. dla rodzaju męskożywotnego, B. lm. = D. dla rodzaju męskoosobowego); por. *Odmiana wyrazów*, s. XX.

⁵ *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, op. cit., s. 7.

⁶ *Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny* pod red. A. Markowskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 119.

dla których z kolei cechą dystynktywną jest wielofunkcyjność końcówki *-a* pojawiającej się w dopełniaczu i bierniku liczby pojedynczej. Piszą o tym autorzy *Gramatyki współczesnego języka polskiego*⁷, którzy rzeczowniki oznaczające przedmioty nieożywione takie jak: nazwy zwłok, tańców, jednostek monetarnych, grzybów, papierosów, marek samochodów itp. włączają do syntaktyczno-morfologicznego typu rzeczowników męskożywnych. W ślad za podziałem stosowanym w gramatykach języka polskiego, w słownikach języka polskiego leksykografów nowej generacji⁸ pojawiają się różne określenia rodzaju gramatycznego rzeczowników, charakteryzujących się synkretyzmem form dopełniacza i biernika liczby pojedynczej. Wynika to zapewne z pojęcia normy językowej (norma wzorcowa i norma potoczna) i jej wariantywności. Tego rodzaju rozstrzygnięcia poprawnościowe, które dotyczą kodyfikacji współczesnej polszczyzny, odnaleźć można również w najnowszych słownikach poprawnościowych.

W trakcie przygotowywania prezentowanego tutaj *Słownika odmiany rzeczowników polskich*, najczęściej odwoływano się do słowników ortoepicznych (np. *Słownika wyrazów kłopotliwych*)⁹, w których odnaleźć można cenne uwagi, pomagające zrozumieć istotę błędów językowych.

Przyjrzymy się teraz zarówno oznaczeniu rodzaju gramatycznego, jak końcówkom fleksyjnym lub formom tematu fleksyjnego kilku rzeczowników charakteryzujących się synkretyzmem form, z zasobu wyrazów następujących słowników: *Słownik języka polskiego* (SJPSz), *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych* (MSOWT), *Nowy słownik ortograficzny* PWN (NSO) oraz *Słownik współczesnego języka polskiego* (SWJPD):

	SJPSz	MSOWT	NSO	SWJPD
rubel:	m. D. ~ <i>bla</i> , lm M. ~ <i>ble</i> , D. ~ <i>bli</i>	m-nież. D. <i>rubla</i> , B. <i>rubla / rubel</i>	~ <i>bla</i> , ~ <i>ble</i> , ~ <i>bli</i>	rz. mż. <i>lm</i> D. ~ <i>bli</i>

⁷ *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, op. cit., s. 249–250: „Obok rzeczowników nieosobowych – nazw istot żywych (nazw zwierząt) do syntaktyczno-morfologicznego typu rzeczowników męskożywnych należy szereg rzeczowników oznaczających przedmioty nieożywione. Są to nazwy zwłok (TRUP, NIEBOSZCZYK), nazwy tańców (np. MAZUR, OBEREK), jednostek monetarnych (np. GROSZ, FENIG, DOLAR), grzybów (np. PRAW-DZIWEK, MAŚLAK), papierosów (np. SPORT, PAPIEROS), marek samochodów (np. FIAT, FORD, OPEL). Wszystkie one wskazują charakterystyczne dla męskożywnych synkretyzmy form fleksyjnych (por. *Daj mi papierosa, Znalazł masłaka, Tańczy poloneza, Kupił fiata*)”. Dodajmy, iż do tej grupy należą również rzeczowniki wskazujące na nazwy wirusów i bakterii, nazwy alkoholi i innych dóbr konsumpcyjnych.

⁸ W *Słowniku współczesnego języka polskiego*, op. cit., wszystkie rzeczowniki podzielono na grupy według kryterium formalnego, a nie ich właściwości semantycznych. Stąd np. rzeczownik *walc* zaliczono do rzeczowników męskożywnych, ponieważ forma B. lp. *walca* równa jest D.; por. *Odmiana wyrazów*, s. XX. W rezultacie następujące rzeczowniki jak: *kotlet* mają kwalifikator męskożywny albo męskonieżywny, *sznycel* męskonieżywny, *banan* męskonieżywny, *tulipan* męskożywny albo męskonieżywny, *bakłazan* męskonieżywny itp.

⁹ M. Bańko, M. Krajewska, *Słownik wyrazów kłopotliwych*, wyd. II, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996. Por. bardzo cenne i interesujące informacje dotyczące np. rzeczowników *wataba* i *orzeł*.

dolar:	<i>m</i> DB. -a, Ms. ~arze lm. M. -y	<i>m-nież.</i> D. <i>dolara</i> , B. <i>dolar / dolara</i>	-ra, -rze, -ry, -rów	rz. <i>mż.</i> Mc. ~arze
borowik:	<i>m</i> DB. -a, N. ~kiem lm. M. -i	<i>m-nież.</i> D. <i>borowika</i> , B. <i>borowik / borowika</i>	-ka, -kiem, -ki, -ków	rz. <i>mż. IIa</i>
prawdziwek:	<i>m</i> D. ~wka, N. ~wkiem lm. M. ~wki	brak hasła	-wka, -wkiem, -wki, -wków	rz. <i>mż.</i> D. ~wka
menuet:	<i>m</i> DB. -a, Ms. ~ecie, lm. M. -y	<i>m-nież.</i> D. <i>menueta</i> , B. <i>menueta</i>	-eta, B.=D., -ecie, -etów	rz. <i>mż.</i> Mc. ~ecie
muchomor/ muchomór:	<i>m</i> DB. ~mora, Ms. ~morze	<i>m-nież.</i> <i>m-nież.</i> D.lp. B.lp. <i>muchomora</i>	-mora, -morze; -mory, -morów	rz. <i>m-nież.</i> D. ~mora, Mc. ~morze
kotlet:	<i>m</i> D. -a, Ms. ~ecie; lm. M. -y	<i>rzecz. m-nież.</i> D.lp. <i>kotleta</i> , B.lp. <i>kotlet / kotleta</i>	-eta, -ecie, -ety, -etów	rz. <i>mnż a.</i> <i>mż.</i> D. -a, Mc. ~ecie

Dowolność w oznakowaniu fleksyjnym, nieścisłości w podawaniu końcówek, liczby, brak jednolitego systemu stosowanego przy podziale rzeczowników na klasy rodzajowe oraz nieuwzględnienie w opublikowanych pracach charakteru i podstaw klasyfikacji fleksyjnej rzeczowników, opracowanych w 1984 roku przez autorów *Gramatyki współczesnego języka polskiego*¹⁰ oraz zapotrzebowanie społeczne (zwłaszcza obcokrajowców uczących się języka polskiego jako obcego) na pełne oraz ujednolicone kompendium z zakresu fleksji rzeczownika polskiego zrodziły myśl o przygotowaniu niniejszego słownika.

Poza wyżej wskazanymi problemami, chodzi również o uwzględnienie innych wariantów typowych dla fleksji rzeczownika polskiego, takich jak:

- tzw. defektywność paradygmatów rzeczownikowych (poza wyrazami nieodmiennymi), która sprowadza się do ograniczeń w zakresie liczby, czyli tzw. **singularia tantum** (*złoto, miedź*) oraz **pluralia tantum** (*usta, sanie, drzwi, Katowice*),
- różnice w odmianie morfologicznie pojedynczych rzeczowników zbiorowych typu *synostwo* (w znaczeniu: *syn z żoną / fakt, że ktoś jest czyimś synem*),
- rzeczowniki o odmianie nieregularnej i osobliwej,
- nieregularność form,
- równoległe końcówki fleksyjne i izofunkcyjne w niektórych przypadkach,
- alternacje w tematach,

¹⁰ *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, op. cit., s. 223–273.

- zwyczaj językowy, decydujący o wyborze końcówek, np. w dopełniaczu liczby pojedynczej tzw. rzeczowników męskich,
- dwurodzajowość niektórych rzeczowników, np. *sierota*, *piszczeł*, *łajza*, *ględa* itp.,
- wielość form mianownika, której nie odpowiada taka sama liczba ciągów końcówek w przypadkach zależnych,
- występowanie końcówek rzadkich, będących relikdami starych form, np. *księża*, *bracia* itp.,
- występowanie szczątkowej końcówki *-ech* w miejscowniku liczby mnogiej,
- dwurodzajowość niektórych leksemów, np. rzeczowniki *dzięgiel*, *jarząb* itp.

W *Słowniku odmiany rzeczowników polskich* duży nacisk położono na jego praktyczność. Tak więc, każdy rzeczownik został oznaczony odpowiednim symbolem cyfrowym lub cyfrowo-literowym, który odsyła do odpowiedniego paradygmatu fleksyjnego – zbioru form jednego konkretnego wyrazu, wybranego jako przedstawiciela klasy. Wydzielenie pięciu klas z całości zbioru rzeczowników oraz oznaczenie ich odrębnymi cyframi winno ułatwić w miarę szybkie przypisanie danego rzeczownika do właściwej kategorii rodzajowej.

I tak: wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego zostały zgrupowane w klasie **100**, oznaczonej cyframi od 100 do 199.4; rzeczowniki rodzaju męskoosobowego w klasie **200–300** (od 200–323), rzeczowniki rodzaju męskożywotnego w klasie **400** (od 400–459), rzeczowniki rodzaju męskonieżywotnego w klasie **500–600** (od 500–610), rzeczowniki rodzaju nijakiego w klasie **700** (od 700–775).

Wydzielono również rzeczowniki mające tylko formy liczby mnogiej (tzw. *pluralia tantum*) i zgrupowano je w klasie **800** (od 800–837).

W sumie dla około 20 tysięcy zamieszczonych w indeksie rzeczowników zaszła konieczność opracowania kilkuset paradygmatów po to, aby uwzględnić wszystkie kryteria formalne i nieformalne. W ostatecznym rezultacie, każdy rzeczownik zarejestrowany w indeksie otrzymał pełny (a nie przybliżony) wzór odmiany z 7 przypadkami liczby pojedynczej i 7 przypadkami liczby mnogiej (z wyjątkiem rzeczowników z grupy: *singulare tantum* i *plurale tantum*).

W indeksie słownika ograniczono liczbę rzeczowników pochodnych, tworzonych m.in. od czasowników, przymiotników i innych części mowy. Nie oznacza to jednak, iż użytkownik słownika, poszukujący wzoru odmiany jakiegoś rzeczownika z grupy rzeczowników pochodnych (a nieumieszczonego w indeksie), nie odnajdzie wzoru jego odmiany. Wystarczy bowiem sięgnąć do indeksu *a tergo*, zamieszczonego w III części słownika, aby samodzielnie dokonać wyboru właściwego paradygmatu.

II. PODZIAŁ RZECZOWNIKÓW NA KLASY DEKLINACYJNE ZASTOSOWANY W SŁOWNIKU

W języku polskim, podobnie jak w innych językach (rosyjskim, francuskim, niemieckim) rodzaj gramatyczny jest ważną kategorią gramatyczną obejmującą wszystkie części mowy. Podstawową jego funkcją jest funkcja składniowa, polegająca na łączeniu wyrazów wewnątrz wypowiedzenia.

Głównym kryterium, na podstawie którego został dokonany podział rzeczowników na klasy rodzajowe (deklinacyjne), jest kryterium syntaktyczne (składniowe). Kry-

terium to pozwoliło na wyróżnienie w języku polskim pięciu podstawowych klas rodzajowych rzeczownika:

1. rzeczowniki żeńskie typu *książka, pani, dziewczyna, jesień*
2. rzeczowniki męskoosobowe typu *pan, rybak, belfer, kierowca*
3. rzeczowniki męskożywotne typu *pies, szczupak, kot, miś*
4. rzeczowniki męskonieżywotne typu *stół, zeszyt*
5. rzeczowniki nijakie typu *okno, ćwiczenie, imię, liceum*.

Ponadto w polszczyźnie występują również rzeczowniki typu *drzwi, sanie, nożyczki, usta, skrzypce, spodnie*, których nie można jednoznacznie zakwalifikować do żadnej z wymienionych klas rodzajowych, bowiem mogą one należeć zarówno do klasy rzeczowników męskoosobowych, np. *rodzice*, jak i niemęskoosobowych, np. *nożyczki, drzwi*. Są to tak zwane *pluralia tantum*. Fakt, iż reprezentują liczbę mnogą, można stwierdzić w oparciu o właściwości syntaktyczne tych leksemów, tzn. w połączeniu z przymiotnikowymi i czasownikowymi formami liczby mnogiej, np. *kilka par ładnych spodni*.

Dla każdej z tych podstawowych klas rzeczownika istnieją jednak konteksty (np. połączenie rzeczownika z określonymi zaimkami wskazującymi), pozwalające na odróżnienie danej klasy od pozostałych. Ilustruje to poniższa tabela:

rodzaj	rzeczownik w połączeniu z zaimk. wskaz.		przykład
	lp.	lm.	
żeński	<i>ta</i>	<i>te</i>	<i>ta</i> kobieta, <i>ta</i> książka <i>te</i> kobiety, <i>te</i> książki
męskoosobowy	<i>ten</i>	<i>ci</i>	<i>ten</i> pan, <i>ten</i> rybak, <i>ten</i> chłop <i>ci</i> panowie, <i>ci</i> rybacy, <i>ci</i> chłopci
męskożywotny	<i>ten</i>	<i>te</i>	<i>ten</i> pies, <i>ten</i> szczupak <i>te</i> psy, <i>te</i> szczupaki
męskonieżywotny	<i>ten</i>	<i>te</i>	<i>ten</i> stół, <i>ten</i> zeszyt <i>te</i> stoły, <i>te</i> zeszyty
nijaki	<i>to</i>	<i>te</i>	<i>to</i> okno, <i>to</i> ćwiczenie <i>te</i> okna, <i>te</i> ćwiczenia
	w połączeniu z przymiotnikiem lub czasownikiem		
pluralia tantum (bez liczby pojedynczej)	–	<i>te</i>	<i>te</i> drzwi, <i>te</i> urodziny np. urodziny <i>odbyły się</i> normalnie

* z odcieniem lekceważenia, często pejoratywnie, pot.

UWAGA

Warto zaznaczyć, iż w różnicowaniu wewnętrznym rzeczowników „męskich” uwzględnia się również inne kryteria formalne: dopełniacz liczby pojedynczej i mnogiej = Biernikowi liczby pojedynczej i mnogiej (rzeczowniki męskoosobowe); Biernik liczby mnogiej = Mianownikowi liczby mnogiej (rzeczowniki męskożywotne); Biernik liczby pojedynczej i mnogiej = Mianownikowi liczby pojedynczej i mnogiej (rzeczowniki męskonieżywotne); por. rozdział *Klasy paradigmatów fleksyjnych*.

Za podstawę klasyfikacji rodzajowej rzeczowników polskich można również przyjmując łączliwość form biernika liczby pojedynczej i liczby mnogiej z czasownikiem *lubić / mieć*, ułatwiającą podział rzeczowników na klasy rodzajowe.

klasa 1 **Ta** dziewczyna jest ładna. → Lubię **tę** dziewczynę.

Te dziewczyny są ładne. → Lubię **te** dziewczyny.

klasa 2 **Ten** pan jest miły. → Lubię **tego** pana.

Ci panowie są mili. → Lubię **tych** panów.

klasa 3 **Ten** pies jest ładny. → Lubię **tego** psa.

Te psy są ładne. → Lubię **te** psy.

klasa 4 **Ten** samochód jest bezpieczny. → Lubię **ten** samochód.

Te samochody są bezpieczne. → Lubię **te** samochody.

klasa 5 **To** jabłko jest dobre. → Lubię **to** jabłko.

Te jabłka są dobre. → Lubię **te** jabłka.

klasa 6 **Te** skrzypce są świetne. → Mam wreszcie **te** drogie skrzypce.

Rodzaj gramatyczny rzeczowników tylko w ograniczonym zakresie jest uzależniony od ich znaczenia. Dla rzeczowników nazywających osoby lub istoty żywe (zwierzęta) regułą jest, że rodzaj gramatyczny wyrazu jest taki sam, jak rodzaj naturalny nazwanej osoby (rzadziej zwierzęcia). Rzeczowniki nazywające mężczyzn (tak imiona pospolite, jak i nazwy własne) są rodzaju męskoosobowego. Zarówno wyraz *pan*, oznaczający człowieka płci męskiej, jak imię własne *Stasio* są rodzaju męskoosobowego. W liczbie pojedynczej musimy zatem skonstruować następujące zdania: *Ten starszy pan jest bardzo sympatyczny. Ten Stasio jest również sympatyczny*. W liczbie mnogiej ze względu na przynależność wyrazu *pan* i *Stasio* do rodzaju męskoosobowego te same zdania pojawiają się w następującej formie: *Ci starsi panowie są bardzo sympatyczni. Ci Stasiowie* (mąż Stasio i jego żona) *są również sympatyczni*.

Wyjątkiem są rzeczowniki o charakterze ekspresywnym, określone jako zgrubienia, które wyrażają negatywny stosunek emocjonalny osoby mówiącej, np. *ten / ta poeci-na*, *ten / to chłopisko*. W zdaniach, rzeczowniki tego typu w połączeniu z zaimkami wskazującymi lub przymiotnikami mogą występować pod dwiema formami, w zależności od rodzaju, np. *Janek to ogromne, pocziwe chłopisko* (rodzaj męskoosobowy) albo *Janek to ogromny, pocziwy chłopisko* (rodzaj nijaki).

Swoistą grupę rzeczowników w języku polskim stanowią tzw. ekspresywne rzeczowniki dwurodzajowe typu *kaleka*, *gadula*, *niezdara*, *niedołęga*, *sierota*. W języku potocznym rzeczownik *gadula* oznacza człowieka bardzo gadatliwego. Jeśli chcemy przypisać ową cechę bratu lub przyjacielowi, który jest gadatliwym nudziarzem, powiedzieliśmy o nim: *Nudziarz z niego i okropny gadula*. W liczbie mnogiej informacja o gadatli-

wych nudziarzach (brat i przyjaciel) pojawiłaby się pod formą: *Nie lubię tych okropnych gadułów*, bowiem jest to zdanie dotyczące wyłącznie mężczyzn. O kobiecie / kobietach, odznaczających się tymi samymi cechami, powiedzielibyśmy: *Nudziara z niej i okropna gaduła. Nie lubię tych okropnych gadułów*.

Nie sposób pominąć istnienia innego rodzaju rzeczowników typu *akta*, *szlachta*, *chłopstwo* (dawne rzeczowniki zbiorowe), które nie mają liczby pojedynczej oraz rzeczowników typu *ambasadorostwo*, *państwo*, *wujostwo*, *studenteria* morfologicznie pojedynczych, a mających cechy mnogości.

Wielorodzajowość polskich rzeczowników oraz wielość końcówek mianownika liczby pojedynczej rzeczowników – o czym świadczy zestawienie w rozdziale V wstępu – utrudnia szybkie zidentyfikowanie rodzaju gramatycznego. Z tego też powodu, podczas opracowywania koncepcji *Słownika odmiany rzeczowników polskich*, zwrócono szczególną uwagę na taki układ słownika, w którym określałoby się rodzaj gramatyczny wszystkich rzeczowników według jednego, pełnego podziału na 5 kategorii: rodzaj żeński, męskoosobowy, męskożywotny, męskonieżywotny i nijaki (z włączeniem rzeczowników, które nie mają liczby pojedynczej).

W ten sposób potencjalny użytkownik słownika powinien otrzymać pełny zbiór skodyfikowanej informacji o rzeczowniku.

III. KLASY PARADYGMATÓW FLEKSYJNYCH

Klasą paradygmatów fleksyjnych nazywamy zbiór paradygmatów, które należą do jednej z pięciu podstawowych grup rodzajowych (zob. rozdział V).

W klasie 100 znalazły się rzeczowniki rodzaju żeńskiego twardotematowe i miękkotematowe z końcówkami mianownika liczby pojedynczej *-a*, *-i*, *-∅*. Cechą dystyngtywną tych rzeczowników jest synkretyzm form celownika i miejscownika liczby pojedynczej oraz mianownika i biernika liczby mnogiej. Uwzględniono również wszystkie wymiany morfonologiczne zachodzące w tematach tych rzeczowników. Włączono tutaj również rzeczowniki o odmianie osobiwej.

W klasie 200–300 uwzględniono rzeczowniki rodzaju męskoosobowego twardotematowe i miękkotematowe z końcówkami *-∅* lub *-o*, dla których cechą dystyngtywną jest synkretyzm form dopełniacza i biernika zarówno w liczbie pojedynczej, jak liczbie mnogiej oraz rzeczowniki z końcówką mianownika liczby pojedynczej *-a*. W tej klasie znajdują się również wzory dla rzeczowników o osobiwej odmianie (typu *mieszczanin*) oraz rzeczowników, których formy są oparte na dwóch tematach supletywnych (np. rzeczownik *człowiek*).

Podobnie jak w klasie 100, również tutaj pojawia się pokaźna grupa paradygmatów, które uwzględniają wymiany morfonologiczne w tematach rzeczowników męskoosobowych.

W klasie 400 zawarto 58 wzorów dla rzeczowników męskożywotnych twardotematowych i miękkotematowych z końcówkami mianownika liczby pojedynczej *-∅* / lub *-o*, dla których cechą wyróżniającą jest synkretyzm form dopełniacza i biernika liczby

pojedynczej oraz mianownika i biernika liczby mnogiej. Uwzględniono również wymiany morfonologiczne w tematach.

W klasie 500–600 zgrupowano rzeczowniki twar-dotematowe i miękkotematowe rodzaju męskonieżywotnego z końcówkami mianownika liczby pojedynczej $-\emptyset$ / $-o$, $-a$ (np. *satelita*), dla których cechą wyróżniającą jest synkretyzm form mianownika i biernika liczby pojedynczej i mnogiej. Włączono tu następujące nazwy, dla których cechą odróżniającą jest synkretyzm form dopełniacza i biernika liczby pojedynczej oraz mianownika i biernika liczby mnogiej:

- a) marek wytworów przemysłowych, np. *kolt*
- b) tańców, np. *walc*
- c) jednostek monetarnych, np. *dolar*
- d) papierosów, np. *carmen*
- e) grzybów, np. *borowik*
- f) inne, np. *kotlet*.

W klasie 700 wyodrębniono paradygmaty dla rzeczowników twar-dotematowych i miękkotematowych rodzaju nijakiego z końcówkami mianownika liczby pojedynczej $-o$, miękkotematowych z końcówkami $-e$, $-ę$ oraz rzeczowniki zapożyczone, z tematem zakończonym na $-um$, charakteryzujące się pełnym synkretyzmem form liczby pojedynczej. Cechą odróżniającą dla tych rzeczowników jest synkretyzm form mianownika, biernika i wołacza liczby pojedynczej i mnogiej.

Dla rzeczowników, które mają defektywny paradygmat formalny, ze względu na kategorię liczby (brak form liczby pojedynczej) wydzielono klasę 800. Znalazły się w niej rzeczowniki z końcówkami mianownika zakończonymi na $-y$, $-i$, $-a$, $-e$, zbieżnymi z końcówkami biernika i wołacza.

IV. LICZBA JAKO KATEGORIA GRAMATYCZNA

Liczba w języku polskim jest kategorią gramatyczną wszystkich odmienianych części mowy.

We współczesnej polszczyźnie istnieje liczba pojedyncza i liczba mnoga. Większość rzeczowników odmienia się przez te liczby. Morfologicznymi wykładnikami liczby są końcówki fleksyjne, które w wypadku rzeczowników pełnią również funkcję wykładnika przypadku. Niektóre rzeczowniki, będące nazwami pojęć abstrakcyjnych (*miłość*, *wiara*, *wiedza*, *zło*), nazwami przedmiotów niepoliczalnych bądź substancji (np. *woda*, *piasek*, *żelazo*), zbiorów przedmiotów (*listowie*, *chłopstwo*, *ludność*, *grosiwo*, *młodzież*) mają tylko liczbę pojedynczą.

Zdarza się jednak, iż w słownikach języka polskiego odnajdziemy potencjalne formy liczby mnogiej (najczęściej jest to dopełniacz liczby mnogiej) niektórych rzeczowników zaliczanych do grupy tzw. **singulariów tantum** (zob. następujące hasła: *wiara*, *woda*, *piasek*, *żelazo*, *miłość*). Możliwość użycia tego rodzaju rzeczowników w liczbie mnogiej pojawia się bowiem w konstrukcjach typu: *Pojechać do wód. Leczyć się u wód. Piaski Mazowsza. Dziewanna rośnie na piaskach. Piaski gliniaste. Zastawić żelaza na zające* (regionalne). *Wszystkie jego ostatnie miłości były nieudane*, w których **singularia tantum** nabierają nieco innego znaczenia.

W *Słowniku odmiany rzeczowników polskich* wyrazy te zostały oznaczone kwalifikatorem **blm** (brak liczby mnogiej). W wypadku gdy zachodzi możliwość użycia obu liczb, obok rzeczownika podaje się dodatkową informację: **zw. lp.** (zwykle w liczbie pojedynczej).

Obok **singulariów tantum** w języku polskim istnieją również takie rzeczowniki, które występują tylko w liczbie mnogiej, zwane **pluralia tantum**. W przeciwieństwie do rzeczowników z grupy **singularia tantum**, które mogą mieć potencjalne formy liczby mnogiej, **pluralia tantum** są rzeczownikami pozbawionymi możliwości tworzenia form liczby pojedynczej. W *Słowniku* wydzielono dla tych rzeczowników odrębną klasę, oznaczoną numerem 800.

Symbolem **ndm** (rzeczowniki nieodmienne) oznaczono wyrazy zwykle zapożyczone z innych języków:

1. nazwy własne miast, krajów, regionów, gór, szczytów, ulic i in.: *Bizancjum, Cambridge, Cannes, Chelsea, Cincinnati, Dachau, Davos, Delhi, Gobi, Haiti, Hanoi, Elizeum, Foksal, Honolulu, Jeruzalem, Karaczi, Kilimandżaro, Kolorado, Koloseum, Lesbos, Lille, Locarno, Lourdes, Malawi, Michigan, Mogadyszu, Nairobi, Ohio, Ontario, Ossolineum, Palermo, Peru, Portofino, San Francisco, Santiago, Sorrento, Sydney, Tivoli, Toronto, Verdun, Wagram, Westerplatte, Wiesbaden, Ystad, Zimbabwe, Zwickau*;

2. nazwiska postaci: *Cocteau, Curie, Eos, Fatum* (mit.), *Franco, Klio, Kolombo, Nike, Rousseau, Valentino, Wenus, Wysznu*;

3. niektóre terminy muzyczne i nazwy tańców: *buffo, canto, cis, cza-cza, flamenco, forte, requiem*;

4. niektóre terminy gramatyczne: *conditionalis, futurum, instrumentalis, singularis*;

5. niektóre wyrazy pochodzenia rodzimego: *dobranoc, klituś-bajduś, jot*;

6. inne: *cargo, casco, city, curry* itp.

Nieliczne rzeczowniki z grupy wyrazów obcego pochodzenia mogą być nieodmienne lub odmienne. Należą do nich m.in. takie rzeczowniki jak: *escudo, esperanto, metro, molo, pas* (karc.), *poncho, porto* (w znaczeniu opłata), *quatrocento, rancho / ranczo, rodeo, salto, sorgo, topless / toples, volvo* itp.

V. KLASY RZECZOWNIKÓW. TABELE KOŃCÓWEK

KLASA 100

rodzaj żeński

	<i>liczba pojedyncza</i>	<i>liczba mnoga</i>
M.	-a, -i, -∅	-y, -i, -e
D.	-y, -i	-∅, -i, -y, *-ów
C.	-e /-'e, -i, -y	-om
B.	-ę, -∅, *-ą	-y, -i, -e
N.	-ą	-ami, *(-mi), *(-oma)
Mc.	-e /-'e, -i, -y	-ach
W.	-o, -u, -i, -y, -∅	-y, -i, -e

* rzadko używane

KLASA 200–300**rodzaj męskoosobowy***liczba pojedyncza*

M.	-a, -∅, -o, -ę
D.	-i, -y, -a
C.	-e /-'e, -y, -i, -u, -owi
B.	-ę, -a, *(-o)
N.	-ą, -em
Mc.	-e /-'e, -y, -i, -u
W.	-o, -u, -e /-'e, -ę

* rzadko używane

liczba mnoga

-y, -i, -owie, -e, -a
-ów, -∅, -i, -y
-om
-ów, -i, -y, -∅, *(-e)
-ami, *(-mi)
-ach
-y, -i, -owie, -e, -a

KLASA 400**rodzaj męskożywotny***liczba pojedyncza*

M.	-∅, -o
D.	-a, -u
C.	-owi, -u
B.	-a, -u
N.	-em
Mc.	-e /-'e, -u
W.	-e /-'e, -u

* rzadko używane

liczba mnoga

-y, -i, -e
-ów, -i, -y
-om
-y, -i, -e
-ami, *(-mi)
-ach
-y, -i, -e

KLASA 500–600**rodzaj męskonieżywotny***liczba pojedyncza*

M.	-∅, -a, -o
D.	-a, -u, -y
C.	-owi, -u, -e
B.	-∅, -ę, -o, *(-a)
N.	-em, -ą
Mc.	-u, -e /-'e
W.	-u, -e /-'e, -o

* potocznie

** rzadko używane

liczba mnoga

-i, -e, -y, -a
-ów, -i, -y
-om
-i, -e, -y, -a
-ami, **(-mi)
-ach
-i, -e, -y, -a

KLASA 700

rodzaj nijaki

	<i>liczba pojedyncza</i>	<i>liczba mnoga</i>
M.	-o, -e, -um, -ę, **(-∅)	-a, -e, -i, -y
D.	-a, -e, -u, *(-um)	-∅, -ów, -y, -i, **(-u)
C.	-u, **(-e), *(-um)	-om
B.	-o, -e, -ę, -∅, *(-um)	-a, **(-i), **(-y)
N.	-em, **(-e), *(-um)	-ami, **(-mi), **(-y), **(-yma)
Mc.	-e /-'e, -u, -o, *(-um)	-ach
W.	-o, -e, -ę, *(-um)	-a, **(-e), **(-i), **(-y)

- * końcówki rzeczowników nieodmiennych w liczbie pojedynczej
 ** rzadko używane

KLASA 800

pluralia tantum (rzeczowniki bez form liczby pojedynczej)

	<i>liczba mnoga</i>
M.	-y, -i, -a, -e
D.	-ów, -∅, -i, -y
C.	-om
B.	-y, -i, -a, -e
N.	-ami, -mi
Mc.	-ach, *(-ech)
W.	-y, -i, -a, -e

- * rzadko używane

Załączone tabele wskazują na fakt, iż każda klasa rodzajowa rzeczowników odróżnia się od pozostałych określonymi właściwościami morfologicznymi (zob. rozdział III).

VI. JAK KORZYSTAĆ ZE SŁOWNIKA?

Wszystkie rzeczowniki (około 20 tysięcy) umieszczono w indeksie słownika (część II) w układzie alfabetycznym. Ułatwi to odszukanie wyrazu, którego odmianę chcemy sprawdzić. I tak na przykład zamieszczony w indeksie wyraz *pralnia* został opatrzony symbolem cyfrowym 107, co oznacza, iż należy do grupy rzeczowników żeńskich. Inne: *druh* (symbol cyfrowy 274) – grupa rzeczowników męskoosobowych, *jeleni* (symbol 405) – grupa rzeczowników męskożywotnych, *przepis* (symbol 522) – grupa rzeczowników męskonieżywotnych, *drzewo* (symbol 708) – grupa rzeczowników nijakich, *zaręczyny* (symbol 802) grupa pluraliów tantum. Użytkownik słownika, który zapoznał się z objaśnieniami zamieszczonymi w części II (s. 135–137), bez większego

problemu odczyta właściwą przynależność rodzajową poszukiwanego rzeczownika. Symbol cyfrowy odsyła również do konkretnego (jednego) paradygmatu, znajdującego się w części I słownika.

Niektóre wyrazy, jak przykładowy leksem *druh*, obok symbolu cyfrowego 274 mają również oznaczenia literowe: *a / b / c...* Oznacza to, iż wyraz *druh* w mianowniku i wołacz liczby mnogiej charakteryzuje się dwiema formami: *druhowie* (w połączeniu z zaimkiem wskazującym *ci*) oraz *druhy* (w połączeniu z zaimkiem wskazującym *te*). Rzeczownik *pralnia* o symbolu cyfrowo-literowym 107*a* ma formę wołacza liczby pojedynczej *pralnio!*

W indeksie pojawiają się również hasła–wyrazy opatrzone cyframi rzymskimi I, II, III. Są to na ogół homonimy, mające taką samą pisownię, lecz różniące się znaczeniem i odmianą, zróżnicowane rodzajowo (zob. *Objaśnienia skrótów i znaków*, cz. II, s. 135–137).

W niniejszym opracowaniu ograniczono się do niezbędnych symboli oraz odsyłaczy, wychodząc z założenia, iż słownik tego rodzaju powinien być podręczną bazą danych.

Stanisław Mędak

BIBLIOGRAFIA

- A. Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej*, PWN, Warszawa 1996
- Gramatyka współczesnego języka polskiego* pod red. R. Grzegorzczkovej, R. Laskowskiego i H. Wróbla, PWN, Warszawa 1984
- Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, oprac. zbiorowe, Spółka Wydawniczo-Księgarska, Warszawa 1993
- Nowy słownik ortograficzny* pod red. E. Polańskiego, PWN, Warszawa 1996
- Słownik języka polskiego* pod red. M. Szymczaka, PWN, Warszawa 1993, wyd. VIII
- Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny* pod red. A. Markowskiego, PWN, Warszawa 1995
- Słownik poprawnej polszczyzny* pod red. W. Doroszewskiego, PWN, Warszawa 1980
- Słownik współczesnego języka polskiego* pod red. B. Dunaja, Wilga, Warszawa 1996
- Słownik wyrazów kłopotliwych* pod red. M. Bańki i M. Krajewskiej, PWN, Warszawa 1995

INTRODUCTION

I. WHY A DICTIONARY OF NOUN DECLENSIONS?

A discerning analysis of morphological properties of nouns (the category of grammatical gender, number and case)¹ and a survey of relevant publications (dictionaries, school textbooks, coursebooks of Polish as a foreign language, grammars of Polish, etc.) both show that these publications take different formal criteria as the basis for inflectional classification of nominal lexemes.

An apparent simplicity in the inflection of nouns (in comparison with that of verbs) brings about many doubts, which in consequence forces an average user (learner or student) who looks for the proper inflection of a given word to consult several sources.

In a number of publications that provide the inflection of nouns one can see different notation systems regarding declension forms of the noun.²

In the most popular dictionary nowadays, *Słownik języka polskiego* edited by M. Szymczak (SJPSz), which is an explanatory dictionary, every noun is followed by the information about its grammatical gender (masculine, feminine, neuter, plurale tantum), declension group, irregular forms, alternations in its stem, and the name of the case. In the largest of orthographic dictionaries available in Poland, *Nowy słownik ortograficzny PWN* (NSO), the authors provide endings in two, three or four cases (most frequently in the accusative singular of feminine nouns) without giving their names. In *Mały słow-*

¹ It is mentioned in *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, ed. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, vol. I: *Morfologia*, PWN, Warszawa 1984, p. 221:

"The basic morphological indicator of the grammatical case of nouns are syncretisms of inflectional forms in the category of case, which are characteristic of individual gender classes (...). The inflectional endings acquired by individual noun lexemes rarely carry unambiguous information about the grammatical gender of a given noun (...). There is a small number of nouns with changeable gender: feminine or masculine animate; they are usually expressive nouns ending in *-a*, semantically personal, i.e. referring to human beings. The grammatical gender of these nouns is determined by extralinguistic context, i.e. by the gender of the person a given noun refers to in a particular utterance (cf. *ta biedna sierota Marysia – ten biedny sierota Janek*). Using the noun like *sierota* as a feminine noun is also possible with reference to a man and in such a case the noun assumes a clearly expressive character (*ta biedna sierota Jasio*)."

² Various sources were used in writing this dictionary, the most helpful of which turned out to be the following: *Słownik języka polskiego*, ed. M. Szymczak, vol. I–III, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, wyd. VIII (abbreviated as SJPSz); *Nowy słownik ortograficzny PWN*, ed. E. Polański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996 (abbreviated as NSO); *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, team ed., Spółka Wydawniczo-Księgarska, Warszawa 1993 (abbreviated as MSOWT); *Słownik współczesnego języka polskiego*, ed. B. Dunaj, Wydawnictwo Wilga, Warszawa 1996 (abbreviated as SWJPD); and *Słownik poprawnej polszczyzny PWN*, ed. W. Doroszewski, H. Kurkowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1973. References were also made to orthoepic dictionaries, which helped to resolve various doubts about noun declension. The chapter *Rzeczownik (Noun)* in *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, op. cit., significantly influenced the concept of class distinctions in declension paradigms as well as the choice of words to illustrate particular inflection patterns.

nik odmiany wyrazów trudnych (MSOWT), the only inflectional dictionary available³, each entry indicates the grammatical gender of the noun (masculine personal, masculine inanimate, masculine animate, feminine, neuter, plurale tantum). A number referring to the appropriate paradigm is also given, and detailed information follows after the colon: regarding a variant form of the stem alternative to the stem in the nominative singular, and forms of the word (irregular or variant forms, and the forms which distinguish the inflection of a given word from similar others). Of the three publications mentioned above, *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych* is the smallest as it contains only about 9500 entries.

Let us compare several noun entries from the three dictionaries: *makrela*, *mężczyzna*, *dolar*, *tapczan*.

SJPSz	<i>makrela</i>	ż. I, DCMs. <i>~li</i> ; lm. D. <i>~li a. ~el</i>
	<i>mężczyzna</i>	m. odm. jak ż. IV, CMs. <i>~yźnie</i> ; lm M. <i>~yźni</i> , BD. <i>~yżn</i>
	<i>dolar</i>	m IV, DB. -a, Ms. <i>~arze</i> ; lm M. -y
	<i>tapczan</i>	m IV, D. -u, Ms. <i>~nie</i> ; lm M. -y
NSO	<i>makrela</i>	-li, -lę
	<i>mężczyzna</i>	-yź-nie, -yżnę; -yź-ni, -yżn
	<i>dolar</i>	-ra, -rze, -ry, -rów
	<i>tapczan</i>	-nu a. -na, -nie, -nów
MSOWT	<i>makrela</i>	rzecz. ż. 2b/2a; D. lm. <i>makreli / makrel</i>
	<i>mężczyzna</i>	no entry
	<i>dolar</i>	rzecz. m-nieź. 20b; D. lp. dolara, B. lp. dolar / dolara
	<i>tapczan</i>	rzecz. m-nieź. 20a/20b: D. lp. tapczanu / tapczana

The first two publications provide information about inflection for the Polish user, who – as can be guessed – should possess a rather well-developed knowledge of the native language. However, as for the foreign user, especially the learner of Polish as a foreign language, neither the former nor the latter can satisfy their expectations or dispel their doubts. Why such an opinion?

Learners of Polish as a foreign language essentially need precise information on the grammatical gender of nouns that are generally defined as masculine nouns.

Most dictionaries of Polish do not distinguish masculine personal nouns (e.g. *nauczyciel*) from masculine inanimate nouns (e.g. *dziennik*) and masculine animate nouns (e.g. *kanarek*), although the distribution of endings is defined by the opposition of ani-

³ In 2001, the Bertelsmann Media published *Wielki słownik ortograficzno-fleksyjny* (*The Great Dictionary of Orthography and Inflection*), which provided inflection of lexemes included in it.

mate-inanimate and the so-called masculinity (nouns representing the class of names of males). Yet this division is used both in grammatical descriptions and in Polish language coursebooks in school education.⁴

This criticism does not refer to *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, in which all nouns are provided with the following labels of gender: *mos.* (męskoosobowy) – masculine-personal, *niemos.* (niemęskoosobowy) – nonmasculine-personal, *m-os.* (męski osobowy) – masculine personal, *m-żyw.* (męski żywotny) – masculine animate, *m-nież.* (męski nieżywotny) – masculine inanimate.

However, in the first part of the dictionary, which contains inflection paradigms, the presentation of some problems may raise doubts.

An inflection paradigm is defined here as “a collection of forms of one or two (or sometimes three) words” that the dictionary authors have selected as representative of the group of words which inflect in the same way.⁵

Here is one example, which refers to the entry *makrela* marked with the number and letter symbol 2b/2a. The symbol refers to four inflection paradigms of soft-stem nouns: *rzeźnia / obroża* (2b) and *łania / praca* (2a). Due to morphophonemic alternations in stems and the ending *-i/-y* in the genitive and dative singular and the genitive plural (*łani – pracy, rzeźni – obroży*), referring the user to several inflection paradigms appears to be a purely formal decision.

The user of such dictionaries is forced to make a choice of endings on the basis of the so-called **language intuition**. The paradigm as **the pattern of declension or conjugation forms** is, according to its definition, only the model to reproduce and not the explanation of classifications used in grammatical descriptions.

Another fault of general-purpose dictionaries is that they do not always indicate syncretism of forms of the accusative and the genitive singular of nouns such as *dolar*, *rubel*, *kotlet*, etc. Information of this kind can be found in normative dictionaries, which indicate the identity between forms as well as stress which of the two forms of the accusative singular is based on the standard and the colloquial norm [e.g. *kotlet* – Acc. sg. *kotlet / kotleta*: *Zjadłem olbrzymi kotlet* (standard norm) or *Zjadłem olbrzymiego kotleta* (colloquial norm)].⁶

From the logical point of view, these nouns should belong to the class of masculine inanimate nouns as they denote inanimate objects.

Masculine inanimate nouns have the zero ending (Ø) in the nominative and the accusative singular. From the grammatical point of view, syncretism of these two forms distinguishes them from the nouns such as *walc*, *grzyb* and *dolar*, which possess as their distinctive feature the multifunctional ending *-a* in the genitive and the accusative singular. This is mentioned by the authors of *Gramatyka współczesnego języka polskiego*⁷, who

⁴ Among general-purpose dictionaries, the first one to introduce the division into five genders is SWJPD, which is determined solely by formal criteria (the accusative singular = the nominative in the case of the masculine animate gender; the accusative plural = the genitive in the case of the masculine personal gender); cf. *Odmiana wyrazów*, p. XX.

⁵ *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, op. cit., p. 7.

⁶ *Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny*, ed. A. Markowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, p. 119.

⁷ *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, op. cit., pp. 249–250: “Apart from nonpersonal nouns – names of living beings (names of animals) – a number of nouns referring to

provide nouns denoting inanimate objects, like names of corpses, dances, currency units, mushrooms, cigarettes, makes of cars, etc., and treat them as the syntactic and morphological type of masculine animate nouns. Following the division used in Polish grammars, dictionaries of Polish compiled by the new generation of lexicographers⁸ provide variants of grammatical gender of nouns which are characterized by the syncretic forms of the genitive and the accusative singular. It is probably due to the notion of linguistic norm (the standard norm and the colloquial norm) and the existence of variant forms within it. Such decisions concerning linguistic appropriacy, which refer to the codification of contemporary Polish, can also be found in the most recent normative dictionaries.

In preparing this *Dictionary of Polish Noun Declensions* use was most frequently made of orthoepic dictionaries (e.g. *Słownik wyrazów kłopotliwych*)⁹, where one can find invaluable notes that help the user to understand the nature of linguistic errors.

Let us look closely both at the ways in which grammatical gender is indicated and at inflectional endings or forms of inflectional stems of several nouns which have syncretic forms, all coming from the following dictionaries: *Słownik języka polskiego* (SJPSz), *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych* (MSOWT), *Nowy słownik ortograficzny PWN* (NSO), and *Słownik współczesnego języka polskiego* (SWJPD):

	SJPSz	MSOWT	NSO	SWJPD
rubel:	<i>m</i> D. ~ <i>bla</i> , lm. M. ~ <i>ble</i> , D. ~ <i>bli</i>	<i>m-nież</i> . D. <i>rubla</i> , B. <i>rubla</i> / <i>rubel</i>	- <i>bla</i> , - <i>ble</i> , - <i>bli</i>	rz. mż. <i>lm</i> D. ~ <i>bli</i>
dolar:	<i>m</i> DB. - <i>a</i> , Ms. ~ <i>arze</i> lm. M. - <i>y</i>	<i>m-nież</i> . D. <i>dolara</i> , B. <i>dolar</i> / <i>dolara</i>	- <i>ra</i> , - <i>rze</i> , - <i>ry</i> , - <i>rów</i>	rz. mż. Mc. ~ <i>arze</i>
borowik:	<i>m</i> DB. - <i>a</i> , N. ~ <i>kiem</i> lm. M. - <i>i</i>	<i>m-nież</i> . D. <i>borowika</i> , B. <i>borowik</i> / <i>borowika</i>	- <i>ka</i> , - <i>kiem</i> , - <i>ki</i> , - <i>ków</i>	rz. mż. <i>IIa</i>

inanimate objects also belong to the syntactic and morphological type of masculine animate nouns. They are names of corpses (TRUP, NIEBOSZCZYK), names of dances (e.g. MAZUR, OBEREK), currency units (e.g. GROSZ, FENIG, DOLAR), mushrooms (e.g. PRAWDZIWEK, MAŚLAK), cigarettes (e.g. SPORT, PAPIEROS), makes of cars (e.g. FIAT, FORD, OPEL). They all demonstrate syncretism of inflectional forms characteristic of masculine animate nouns (cf. *Daj mi papierosa, Znalazł maślaka, Tańczy poloneza, Kupił fiata*). One should also add to this group nouns referring to names of viruses and bacteria, names of alcoholic beverages and other consumer goods.

⁸ *Słownik współczesnego języka polskiego*, op. cit., divides all nouns into groups according to formal criteria, not their semantic properties. Hence, e.g. the noun *walc* is classified as a masculine animate noun, because the accusative singular form *walca* is identical with the genitive; cf. *Odmiana wyrazów*, p. XX. As a result, the classification of some nouns is as follows: *kotlet* is treated as masculine animate or inanimate, *sznycel* as masculine inanimate, *banan* as masculine inanimate, *tulipan* as masculine animate or inanimate, *bakłażan* as masculine inanimate, etc.

⁹ See M. Bańko, M. Krajewska, *Słownik wyrazów kłopotliwych*, 2nd edition, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996. Cf. valuable and interesting information about e.g. the nouns *wataha* and *orzeł*.

prawdziwek:	<i>m</i> D. ~ <i>wka</i> , N. ~ <i>wkiem</i> lm. M. ~ <i>wki</i>	no entry	- <i>wka</i> , - <i>wkiem</i> , - <i>wki</i> , - <i>wków</i>	rz. <i>mż.</i> D. ~ <i>wka</i>
menuet:	<i>m</i> DB. - <i>a</i> , Ms. ~ <i>ecie</i> , lm. M - <i>y</i>	<i>m-nież.</i> D. <i>menueta</i> , B. <i>menueta</i>	- <i>eta</i> , B.=D., - <i>ecie</i> , - <i>etów</i>	rz. <i>mż.</i> Mc. ~ <i>ecie</i>
muchomor/ muchomór:	<i>m</i> DB. ~ <i>mora</i> , Ms. ~ <i>morze</i>	<i>m-nież.</i> <i>m-nież.</i> D.lp. B.lp. <i>muchomora</i>	- <i>mora</i> , - <i>morze</i> ; - <i>mory</i> , - <i>morów</i>	rz. <i>m-nież.</i> D. ~ <i>mora</i> , Mc. ~ <i>morze</i>
kotlet:	<i>m</i> D. - <i>a</i> , Ms. ~ <i>ecie</i> ; lm. M. - <i>y</i>	<i>rzecz. m-nież.</i> D.lp. <i>kotleta</i> , B.lp. <i>kotlet</i> / <i>kotleta</i>	- <i>eta</i> , - <i>ecie</i> , - <i>ety</i> , - <i>etów</i>	rz. <i>mnż a.</i> <i>mż.</i> D. - <i>a</i> , Mc. ~ <i>ecie</i>

Lack of uniformity in marking inflection and in the division of nouns into classes according to gender, imprecise information on endings and number, no reference made in the publications to the character and principles of the inflectional classification of nouns as compiled in 1984 by the authors of *Gramatyka współczesnego języka polskiego*¹⁰ and educational demand (especially among foreigners learning Polish as a foreign language) for a complete and uniform presentation of the Polish noun declension – all these factors contributed to preparing this dictionary.

Apart from the above problems, one needs to take into consideration other variants typical of the Polish noun declension such as:

- the so-called defectiveness of noun paradigms (except for uninflected words), which refers to number, i.e. the so-called singularia tantum (e.g. *złoto*, *miedź*) and pluralia tantum (e.g. *usta*, *sanie*, *drzwi*, *Katowice*),
- differences in the inflection of morphonologically singular collective nouns such as *synostwo* (meaning *syn z żoną* / *fakt, że ktoś jest czyimś synem*),
- nouns with irregular and unusual inflection,
- irregularity of forms,
- parallel inflectional and isofunctional endings in some cases,
- alternations in stems,
- language custom, which determines the choice of endings, e.g. in the genitive singular of the so-called virile nouns,
 - dual gender of some nouns, e.g. *sierota*, *piszczel*, *łajza*, *ględa*, etc.,
 - many forms of the nominative, which do not correspond to the same number of endings in the dependent cases,
- the occurrence of rare endings which are traces of old forms, e.g. *księża*, *bracia*, etc.,
- the occurrence of the vestigial ending *-ech* in the locative plural,
- dual gender of some lexemes, e.g. the nouns *dzięgiel*, *jarząb*, etc.

¹⁰ *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, op. cit., pp. 223–273.

In this *Dictionary of Polish Noun Declensions* great emphasis has been placed on its practicality. Every noun is marked with a number or a letter and number, which refer to the appropriate inflectional paradigm, i.e. a collection of forms of one particular word selected as the representative of its class. Five classes of nouns have been identified and marked with separate numbers that should facilitate ascribing a given noun to the appropriate gender category.

All feminine nouns have been grouped together in the class **100**, marked with numbers 100 to 199.4; masculine personal nouns – in the class **200–300** (numbers 200–323); masculine animate nouns – in the class **400** (numbers 400–459); masculine inanimate nouns – in the class **500–600** (numbers 500–610), neuter nouns – in the class **700** (numbers 700–775). Additionally, nouns that appear only in the plural (the so-called *pluralia tantum*) have also been identified and grouped in the class **800** (numbers 800–837).

For the total number of about 20,000 nouns in the index, it was necessary to compile several hundred paradigms in order to take into consideration all formal and informal criteria. As a result, every noun included in the index has been provided with the complete (not approximate) inflectional paradigm with the seven cases in the singular and plural numbers (except nouns that belong to the group of *singulare tantum* and *pluralia tantum*).

The index includes a limited number of derivative nouns formed from verbs, adjectives and other parts of speech. This does not mean that the user looking for the inflectional paradigm of a noun from the group of derivative nouns (which is not listed in the index) will not be able to find it. It is enough to consult the index *a tergo* in Part III of this dictionary to select the appropriate paradigm.

II. DIVISION OF NOUNS INTO DECLENSION CLASSES USED IN THIS DICTIONARY

In Polish, as in other languages (Russian, French, German), grammatical gender is an important grammatical category embracing all parts of speech. Its basic function is syntactic as it links words within an utterance.

The main criterion used to divide nouns into gender (declension) classes is a syntactic one. This criterion made it possible to distinguish five main gender classes of the noun:

1. feminine nouns, e.g. *książka, pani, dziewczyna, jesień*
2. masculine personal nouns, e.g. *pan, rybak, belfer, kierowca*
3. masculine animate nouns, e.g. *pies, szczupak, kot, miś*
4. masculine inanimate nouns, e.g. *stół, zeszyt*
5. neuter nouns, e.g. *okno, ćwiczenie, imię, liceum*

Moreover, in Polish there are nouns like *drzwi, sanie, nożyczki, usta, skrzypce, spodnie*, which cannot be clearly classified into any of the above gender classes as they may belong to the class of either masculine personal nouns, e.g. *rodzice*, or non-masculine personal nouns, e.g. *nożyczki, drzwi*. They are the so-called *pluralia tantum*. The fact that

they are plural can be determined on the basis of their syntactic properties, i.e. in combination with adjectival and verbal forms of the plural, e.g. *kilka par ładnych spodni*.

For each of these main noun classes, there are contexts (e.g. co-occurrence of the noun with particular demonstrative pronouns) which help to distinguish a given class from others. It is illustrated in the table below:

Gender	The noun with a demonstrative pronoun		Example
	Singular	Plural	
Feminine	<i>ta</i>	<i>te</i>	<i>ta</i> kobieta, <i>ta</i> książka <i>te</i> kobiety, <i>te</i> książki
Masculine personal	<i>ten</i>	<i>ci</i>	<i>ten</i> pan, <i>ten</i> rybak, <i>ten</i> chłop <i>ci</i> panowie, <i>ci</i> rybacy, <i>ci</i> chłopci
Masculine animate	<i>ten</i>	<i>te*</i> <i>te</i>	<i>*te</i> chłopcy <i>ten</i> pies, <i>ten</i> szczupak <i>te</i> psy, <i>te</i> szczupaki
Masculine inanimate	<i>ten</i>	<i>te</i>	<i>ten</i> stół, <i>ten</i> zeszyt <i>te</i> stoły, <i>te</i> zeszyty
Neuter	<i>to</i>	<i>te</i>	<i>to</i> okno, <i>to</i> ćwiczenie <i>te</i> okna, <i>te</i> ćwiczenia
	With an adjective or verb		
Pluralia tantum (no singular number)	-	<i>te</i>	<i>te</i> drzwi, <i>te</i> urodziny e.g. urodziny <i>odbyły się</i> normalnie

* with a touch of disregard, often pejorative, colloquial

NOTE

It is worth noting that in making the internal distinction between “virile” nouns other formal criteria are also considered: the genitive singular and plural = the accusative singular and plural (masculine personal nouns); the accusative plural = the nominative plural (masculine animate nouns); the accusative singular and plural = the nominative singular and plural (masculine inanimate nouns); cf. the chapter *Classes of declension paradigms* below.

As the basis for gender classification of Polish nouns one can also take collocability of the forms of the accusative singular and plural with the verbs *lubić* / *mieć*, which facilitates division of nouns into gender classes:

- Class 1** **Ta** dziewczyna jest ładna. → Lubię **tę** dziewczynę.
Te dziewczyny są ładne. → Lubię **te** dziewczyny.
- Class 2** **Ten** pan jest miły. → Lubię **tego** pana.
Ci panowie są mili. → Lubię **tych** panów.
- Class 3** **Ten** pies jest ładny. → Lubię **tego** psa.
Te psy są ładne. → Lubię **te** psy.
- Class 4** **Ten** samochód jest bezpieczny. → Lubię **ten** samochód.
Te samochody są bezpieczne. → Lubię **te** samochody.
- Class 5** **To** jabłko jest dobre. → Lubię **to** jabłko.
Te jabłka są dobre. → Lubię **te** jabłka.
- Class 6** **Te** skrzypce są świetne. → Mam wreszcie **te** drogie skrzypce.

The grammatical gender of nouns depends on their meaning only to a limited extent. In the case of nouns referring to persons and animate beings (animals), the rule is that the grammatical gender of a word is the same as the natural gender of the person (rarely of the animal). Nouns referring to men (both common names and proper nouns) belong to the masculine personal gender. Both the word *pan*, which means a male human, and the proper name *Stasio* belong to the masculine personal gender. In the singular, we must construct the following sentences: *Ten starszy pan jest bardzo sympatyczny. Ten Stasio jest również sympatyczny.* In the plural, due to the fact that both words *pan* and *Stasio* belong to the masculine personal gender, the same sentences will read as follows: *Ci starsi panowie są bardzo sympatyczni. Ci Stasiowie* (the husband Stasio and his wife) *są bardzo sympatyczni.*

The exceptions are expressive nouns referred to as augmentatives, which convey the speaker's negative emotional attitude, e.g. *ten / ta poecina, ten / to chłopisko*. In sentences, such nouns used with demonstrative pronouns or adjectives can appear in two forms, depending on the gender, e.g. *Janek to ogromne pocziwe chłopisko* (masculine personal) or *Janek to ogromny, pocziwy chłopisko* (neuter).

A separate group of Polish nouns includes the so-called expressive dual-gender nouns like *kaleka, gaduła, niezdara, niedołęga, sierota*. In colloquial language, the noun *gadula* means a very talkative person. If we wanted to ascribe this feature to a brother or friend who is a talkative bore, we would say: *Nudziarz z niego i okropny gaduła*. In the plural, the information about talkative bores (the brother and the friend) would appear as *Nie lubię tych okropnych gadułów*, because this sentence refers only to men. About a woman / women who can be so described, we would say: *Nudziara z niej i okropna gaduła. Nie lubię tych okropnych gaduł.*

One should also mention another group of nouns like *akta, szlachta, chłopstwo* (the former collective nouns), which do not appear in the singular number, and nouns like *ambasadorstwo, państwo, wujostwo, chłopstwo, studenteria*, which are morphologically singular but have plural properties.

The fact that Polish nouns appear in several genders and have many endings in the nominative singular – as shown in Chapter V of this introduction – makes it difficult to identify the grammatical gender quickly. For this reason, in working on this *Dictionary of Polish Noun Declensions*, particular emphasis was placed on the dictionary structure which would enable the user to determine the grammatical gender of all nouns accord-